

Observaties oorlog Oekraïne – week 11

Situatie in Oekraïne en Rusland

- > Sinds drie weken woedt er in Oekraïne een oorlog waarbij de belangen van veel andere landen op het spel staan.
- > De afgelopen weken en dagen werden in verschillende steden vooral burgerdoelen geraakt (flatgebouwen, scholen, ziekenhuizen en winkels). In de havenstad Marioepol is de situatie dramatisch. Sinds deze week wordt ook de hoofdstad Kiev beschoten en vinden er beschietingen plaats op zo'n 60 km afstand van de havenstad Odessa.
- > Verondersteld wordt dat ruim 70 Nederlanders deelnemen aan het Oekraïense vreemdelingenlegioen, ondanks het negatief advies van zowel minister Hoekstra van Buitenlandse Zaken als het Veteranenplatform om naar Oekraïne te gaan.
- > Vanwege de oorlog hebben tal van Westerse ondernemingen hun activiteiten in Rusland stilgelegd. Het Internationaal Monetair Fonds (IMF) verwacht dat Rusland in een diepe recessie zal belanden.
- > Sinds 4 maart geldt er in Rusland een nieuwe mediawet waarin een verbod is opgenomen op het verspreiden van 'nepnieuws'. Daarmee wordt een gevangenisstraf van 15 jaar geriskeerd. Vanwege deze wet hebben vrijwel alle westerse media zich uit Rusland teruggetrokken.
- > Hoewel in Rusland demonstraties tegen de oorlog in Oekraïne verboden zijn, blijven ook Russen kritiek uiten. Sinds de invasie zijn om die reden ruim 14.000 mensen gearresteerd.

Vluchtelingenstroom

- > De VN Vluchtelingenorganisatie (UNHCR) verwachtte bij aanvang van de oorlog dat in totaal 4 miljoen mensen uit Oekraïne zouden vluchten. Dat aantal is bijgesteld tot 5 miljoen en tot nu toe zijn al meer dan 3,1 miljoen Oekraïners hun land ontvlucht. Volgens de UNHCR is het daarmee de snelst groeiende vluchtelingencrisis in Europa sinds de Tweede Wereldoorlog.
- > Vluchtelingen trekken vooral naar Polen (1,9 miljoen), maar ook naar Roemenië (490.000), Moldavië (351.000), Hongarije (283.000), Slowakije (229.000) en – deels vandaaruit – naar West-Europese landen.¹
- > In Duitsland zijn inmiddels zo'n 160.000 vluchtelingen geregistreerd (zie ook speciale bijlage!).
- > Vooralsnog wordt er rekening mee gehouden dat in Nederland ongeveer 50.000 Oekraïense vluchtelingen zullen arriveren. Momenteel worden ruim 8.000 Oekraïense vluchtelingen in Nederland opgevangen,² het werkelijke aantal dat in Nederland verblijft zal ongetwijfeld groter zijn. Er zijn op dit moment ruim 22.000 (nood)opvangplekken beschikbaar.
- > Bijzonder is dat op Oekraïense vluchtelingen een Europese beschermingsregeling van toepassing is. Over de precieze invulling van deze regeling wordt op Europees niveau nog overlegd, maar in ieder geval mogen zij voor één jaar in de Europese Unie verblijven, zonder asiel te hoeven aanvragen.
- > De vluchtelingenstroom bestaat op dit moment voor 90% uit vrouwen en kinderen; volgens UNICEF zijn meer dan 1 miljoen kinderen Oekraïne ontvlucht. Velen van hen reizen zonder begeleiding c.q. zijn gescheiden van hun ouders of familieleden, waardoor zij kwetsbaar zijn voor uitbuiting en mensenhandel.
- > In de vluchtelingenstroom zullen zich ongetwijfeld ook vluchtelingen uit andere landen mengen en op termijn zijn onder de vluchtelingen ook jonge mannen te verwachten die de strijd in Oekraïne zijn ontvlucht of uit het Russische leger gedeserteerd zijn.

¹ Bron: UNHCR, geraadpleegd 17 maart 2022.

² NU.nl, 16 maart 2022.

- > Op verschillende treinstations in Nederland zijn vrijwilligers van het Rode Kruis, het Leger des Heils en Vluchtelingenwerk aanwezig om Oekraïners op te vangen. Ook heeft het Rode Kruis vandaag een WhatsApp-hulplijn (06-48158053) geopend waar vluchtelingen in het Oekraïens of het Engels een vraag kunnen inspreken en in dezelfde taal een antwoord krijgen.
- > Het meest urgente knelpunt bij de opvang van de vluchtelingen is hun huisvesting.
- > Waar bij de huisvesting van statushouders de provincie een coördinerende rol heeft, wordt de huisvesting van Oekraïense vluchtelingen door de veiligheidsregio's gecoördineerd. Zonder goede afstemming kan dat problemen geven.
- > Sommige gemeenten hebben aangegeven bij voorkeur Oekraïense vluchtelingen te willen opvangen in plaats van statushouders te huisvesten, terwijl dat geen verschil mag uitmaken; de asielzoekerscentra zijn immers ook nog steeds overvol.
- > Veel vluchtelingen vinden onderdak bij familie of vrienden. Daarnaast bieden particulieren onderdak aan: bij TakeCarebnb zijn nu zo'n 25.000 aanmeldingen binnengekomen, waarvan ongeveer een kwart afvalt, omdat het aanbod na een informatiebijeenkomst wordt ingetrokken of door TakeCarebnb wordt afgewezen.
 - Gastgezinnen moeten een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) kunnen overleggen en ontvangen (in tegenstelling tot berichten die rondgingen) geen onkostenvergoeding.
 - In verschillende gevallen bleek na een aantal dagen dat de opvang van vluchtelingen door particulieren niet langer houdbaar was.
- > Oekraïense vluchtelingen kunnen (op vertoon van paspoort of identiteitsbewijs) gratis reizen met tram, bus en metro. Voor reizen per trein geldt daarnaast een Duits, Belgisch, Frans of Oostenrijks vervoerbewijs dat niet ouder is dan 24 uur.

Economische consequenties

- > De oorlog in Oekraïne heeft voor Nederland en veel andere landen grote economische consequenties.
 - Als gevolg van de oorlog zijn brandstofprijzen naar recordhoogtes gestegen. Ter compensatie worden in Nederland (en in België en Frankrijk) de accijns op benzine en diesel per 1 april verlaagd.
 - Ook de metaalprijzen zijn gestegen, wat voor allerlei industrieën consequenties heeft.
 - Omdat Oekraïne (naast Rusland) tot de grote graanleveranciers behoort, is sinds het uitbreken van de oorlog de graanprijs met 25 % tot 30% gestegen. Deze prijsstijging heeft gevolgen voor de prijs van levensmiddelen als brood, bier etc., maar vooral consequenties voor armere landen.
 - Ook is er een tekort aan zonnebloemolie ontstaan en dus zal de prijs van zonnebloemolie en van producten waar zonnebloemolie in zit (zoals margarine, koekjes en babyvoeding) aanzienlijk stijgen.
- > De inflatie die in januari 2022 naar 6,4% gestegen was, zal zeer waarschijnlijk hoog blijven. In de nieuwste raming van het CPB wordt voor heel 2022 uitgegaan van een inflatie van 5,2% tot 6% procent. Dit heeft consequenties voor het besteedbaar inkomen: de verwachting is dat de gemiddelde koopkracht daalt met 2,7%, de grootste daling in meer dan 40 jaar.

Cyber en nucleair

- > Hoewel in de afgelopen weken een aantal cyberaanvallen hebben plaatsgevonden in Nederland, heeft het NCSC tot nu toe geen concrete aanwijzingen dat digitale aanvallen in relatie tot de oorlog in Oekraïne impact hebben op Nederland. Desondanks acht driekwart van de Nederlanders (74%) een cyberaanval (zeer) waarschijnlijk, zo blijkt uit een peiling van I&O Research (10 maart).
- > Cybercrimeteams van de politie hebben aangegeven extra waakzaam te zijn.

- > Dreiging van een nucleaire ramp is aanwezig en als het hiervan komt, is een nog grotere vluchtelingenstroom te verwachten.
- > Eventuele stralingseffecten vanuit Oekraïne (op 1500 km afstand) zullen in Nederland zeer beperkt zijn.

Maatschappelijke consequenties

- > Ongeveer de helft van de Nederlanders (49%) maakt zich zorgen over de gevolgen van de situatie in Oekraïne voor henzelf en hun naasten. In vergelijking met drie weken geleden wordt door meer mensen (45%) een tekort aan levensmiddelen (zeer) waarschijnlijk geacht (peiling I&O Research, 10 maart).
- > Onder de Nederlandse bevolking is vooral nog veel solidariteit met Oekraïners. Uit een peiling van I&O Research (16 maart) blijkt dat 82% van de Nederlanders het positief vindt dat vluchtelingen uit Oekraïne in Nederland worden opgevangen en zelfs 84% het ook prima vindt als vluchtelingen uit Oekraïne in hun gemeente worden opgevangen.
- > De hulpbereidheid van Nederlanders blijft groot:
 - Sinds het begin van de oorlog is bij Giro555 meer dan 137,4 miljoen euro binnengekomen (stand 10 maart).
 - De afgelopen weken hebben ruim 11.000 mensen zich bij VluchtelingenWerk aangemeld als vrijwilliger; dat is een verdubbeling van het aantal vrijwilligers dat de organisatie had.
 - Nog steeds reizen mensen naar de Pools-Oekraïense grens om vluchtelingen op te halen. Ook zijn er vrijwilligers die in het grensgebied op zoek gaan naar achtergelaten huisdieren.
- > Waar groot leed is, zijn niet alleen welwillende burgers, maar zijn er ook mensen met criminele intenties die kansen zien om geld te verdienen aan het regelen van onderdak, het werven van kwetsbare personen voor criminele activiteiten of door misleiding van welwillenden. In Brabant en Limburg waren bijvoorbeeld nepcollectanten actief die geld inzamelden “voor Oekraïne”.
- > Financieel-economische achteruitgang, in combinatie met de komst van grote aantallen vluchtelingen, is een voedingsbodem voor maatschappelijke onrust en polarisatie.
- > Russen in Nederland en mensen van wie wordt gedacht dat ze Russisch zijn, krijgen sinds het uitbreken van de oorlog te maken met intimidatie. Zo werd vorige week de Russisch-orthodoxe kerk in Amsterdam beklad met een grote Z, het symbool van de Russische invasie.
- > Sinds er gesproken wordt over een mogelijke nucleaire dreiging is bij drogisterijen de vraag naar jodumpillen toegenomen. Uit een peiling van I&O Research (10 maart) blijkt dat 47% van de Nederlanders een nucleaire dreiging (zeer) waarschijnlijk acht.
- > Met de sterk stijgende energieprijzen is het voorzienbaar dat mensen op alternatieve wijze willen gaan verwarmen, koken etc. De prijsstijging van brandstof zet bijvoorbeeld sommigen aan om zelf benzine op te slaan, wat een gevaar oplevert voor de brandveiligheid.
- > Met florierende omstandigheden voor criminele activiteiten wordt de kans op ondermijning groter.

Bestuurlijk advies

- > De huisvesting van Oekraïense vluchtelingen kan niet los worden gezien van de huisvesting van statushouders die al langere tijd in Nederland zijn. Het zou daarom goed zijn als de veiligheidsregio's en inliggende gemeenten hierin samen optrekken met de provincie en het woningaanbod naar evenredigheid verdeeld wordt onder beide doelgroepen.
- > Bij de opvang van Oekraïense vluchtelingen dient speciale aandacht uit te gaan naar alleenstaande kinderen/minderjarigen die doorgaans een groot risico lopen slachtoffer te worden van uitbuiting en mensenhandel.

- > In veel gemeenten worden voor Oekraïense vluchtelingen opvangplekken gereedgemaakt die voor korte of langere duur bruikbaar kunnen zijn. Het is belangrijk dat in dit proces alle omwonenden (en bijvoorbeeld niet alleen de toevallige groep die hulp aanbiedt) steeds voldoende worden meegenomen en niet min of meer overvallen worden.
- > Bij de opvang spelen vele organisaties en instellingen een rol, zowel landelijk als lokaal. Het is vooral aan de bestuurders om erop toe te zien dat al deze partijen voldoende met elkaar communiceren en afstemmen. Ook de afstemming tussen de zorg (GGD, huisartsen en anderen) en bevolkingszorg verdient daarbij aandacht.
- > Voor de vluchtelingen is het belangrijk dat zij op één adres terecht kunnen met hun vragen (over huisvesting, onderwijs, medische en psychosociale zorg e.v.) en dat zij niet van het kastje naar de muur worden gestuurd.
- > Ervaringen uit de coronacrisis (zowel wat goed ging, als wat meer problematisch was) dienen te worden benut, waaronder op dit moment met name:
 - Een stevige rol van het Veiligheidsberaad als gremium voor de afstemming tussen gemeenten en het Rijk (waarbij veiligheidsregio's ondersteunen).
 - Een logische en stevige inbedding van de VNG.
 - Duidelijkheid over de aansturing en verantwoordelijkheden. Bijvoorbeeld: wat behoort tot het takenpakket van het COA en tot hoe ver reiken de taken van de veiligheidsregio's?
 - Een strategie ten aanzien van aanwezigheid in nieuws- en actualiteitsprogramma's (om een kakafonie van tegengestelde geluiden te voorkomen).
- > Een publiekscampagne over het gebruik en nut van jodiumpillen lijkt op zijn plaats nu op vrij grote schaal pillen in huis zijn/worden gehaald.

Lectoraat Crisisbeheersing,

Vina Wijkhuijs, Jana Domrose, Menno van Duin, Marije Bakker, Marte Luesink, Emily Berger

Bijlage: Vluchtelingenstroom in Duitsland – week 11

Actuele situatie

- > Duitsland deelt een grens met Polen. Via directe treinverbindingen reisden de afgelopen dagen dagelijks tienduizenden Oekraïense vluchtelingen van Polen naar Duitsland. Alleen al in Berlijn (op 5,5 uur van Warschau) kwamen per dag zo'n 15.000 vluchtelingen aan.
- > De afgelopen drie weken zijn rond 160.000 Oekraïense vluchtelingen geregistreerd door de nationale politie. Omdat er geen registratieplicht bestaat voor Oekraïners, zal het werkelijke aantal hoger zijn.
- > Veel Oekraïners zoeken onderdak bij vrienden of familie. In Duitsland wonen zo'n 331.000 mensen met een Oekraïense migratieachtergrond, waarvan de meeste in de oostelijke deelstaten Berlijn, Brandenburg en Saksen.
- > De verwachting is dat de komende periode nog veel vluchtelingen naar Duitsland zullen komen. Voor de Oekraïense-oorlog leefden er in Duitsland al circa 1,4 miljoen vluchtelingen, waarvan meer dan de helft (circa 800.000) Syrische statushouders zijn. De grootste toestroom vond plaats in 2015 en 2016 als gevolg van de burgeroorlog in Syrië.

Verdeling vluchtelingenstroom

- > Omdat de opvanglocaties in Berlijn en andere oostelijke steden overvol zijn, maakte het nationale ministerie van binnenlandse zaken (Bundesministerium des Inneren) vrijdag 11 maart bekend dat vluchtelingen met het verdeelsysteem "Königsteiner Schlüssel" zullen worden verspreid over de zestien deelstaten. Dit systeem bepaalt op basis van het aantal inwoners en belastinginkomsten, welke deelstaat welk percentage vluchtelingen dient op te vangen en werd onder andere in 2015 ingezet voor de verdeling van Syrische vluchtelingen.
- > Afgelopen week werden vluchtelingen al naar andere deelstaten vervoerd met bussen die door de Bondsrepubliek beschikbaar waren gesteld. Hierbij was nog sprake van een verdeling op basis van vrijwilligheid en solidariteit van de andere deelstaten.
- > De verantwoordelijke instantie voor de verdeling tussen deelstaten is het federale bureau voor migratie en vluchtelingen (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge). Binnen de deelstaten zijn de regionale ministeries van binnenlandse zaken verantwoordelijk voor de verdeling van vluchtelingen over de (Land)kreise en onafhankelijke gemeenten (kreisfreie Städte).³
- > De verantwoordelijkheidsverdeling op het gebied van opvang en verzorging verschilt per deelstaat. In de praktijk wordt echter veelal een beroep gedaan op de faciliteiten van de gemeenten.
- > De fractievoorzitter van de partij Bündnis 90/Die Grünen benadrukte maandag 14 maart de noodzaak voor een vluchtelingentop voor het bevorderen van de afstemming en coördinatie tussen gemeenten/(Land)kreise, deelstaten, de Bondsrepubliek, ngo's en hulporganisaties.

Burgerinitiatieven

- > Op trein- en busstations in het oosten van Duitsland zijn dag en nacht vrijwilligers actief om vluchtelingen op te vangen. Zo is er op het centraal station van Berlijn een 'welkomstent' ingericht, waar vluchtelingen van o.a. voedsel, SIM-kaarten en medische zorg worden voorzien.
- > Net als in Nederland bieden veel Duitsers aan vluchtelingen in huis te nemen. Velen registreren zich hiervoor op speciale platforms, anderen pikken vluchtelingen op bij trein- en busstations. De nationale politie waarschuwt in het bijzonder jonge, alleenreizende vrouwen voor mensenhandelaars.

³ In Duitsland werken gemeenten veelal in een samenwerkingsverband. Deze worden afhankelijk van de deelstaat 'Landkreis' of 'Kreis' genoemd (in totaal zijn er 294 in Duitsland). Daarnaast bestaan er ook 'kreisfreie Städte' (in totaal 107), die onafhankelijk van een (Land)kreis opereren.

Sentimenten

- > Onder Duitsers is er sprake van grote solidariteit met Oekraïners, zo blijkt uit onder andere bovenstaande initiatieven.
- > Duitse politici herhaalden de laatste dagen de slagzin van oud-bondskanselier Angela Merkel “Wir schaffen das!” Het optimisme lijkt haaks te staan op Bruls’ waarschuwing voor de enorme impact van de vluchtelingenstroom op de Nederlandse samenleving (“Het wordt echt *ugly*”).⁴
- > Op sociale media komt vooral uit rechtse hoek de kritiek dat de opvanglocaties al vol zitten met statushouders, waardoor er nu geen plek is voor ‘echte vluchtelingen’. Ook wordt gevreesd dat de Duitse solidariteit misbruikt wordt door economische vluchtelingen uit Afrika.

Disclaimer:

Deze bijlage is grotendeels gebaseerd op mediaberichten van de Duitse publieke omroep (ARD/tagesschau.de) en regionale kranten. Voor een beeld van actuele sentimenten zijn tevens sociale mediaberichten (m.n. Twitter) bekeken. Ook al is er grote zorg besteed aan de betrouwbaarheid en actualiteit van de informatie, kan niet gegarandeerd worden dat het relaas geen feitelijke onjuistheden bevat (bijv. door de foutieve weergave van ontwikkelingen en cijfers in de geraadpleegde mediaberichten).

⁴ de Gelderlander, 10 maart 2022.